

DAVID M. HERSZENHORN

DISIDENTUL ALEXEI NAVALNÎI

Profilul unui deținut politic

Traducere:

Elena Șerban, Sorin Șerb,
Antonia Cirmacea, Ioana Rotaru

NICULESCU

CUPRINS

Introducere	9
1 Otrăvirea	29
2 Navalnii versus Putin	44
3 Răzbunarea	67
4 Anii copilăriei	92
5 Cum se face un politician	108
6 Cruciatul anticorupție	132
7 Blogger, luptător de stradă, politician	155
8 Procuratură, persecuție, închisoare	187
9 Candidat la primărie, om de stat	208
10 Deținut	221
11 Ultimul cuvânt	253
Articole și lucrări consultate	281
Mulțumiri	293
Despre autor	295

OTRĂVIREA

„Pe măsură ce noaptea trecea, cei îmbrăcați în costume gri au ajuns să pună diagnosticul.”

– Leonid Volkov, Berlin, 21 august 2020

Alexei Navalnii transpira din abundență și era complet dezorientat, nefiind sigur dacă poate ajunge pe picioarele lui de la toaleta din avion și până la locul său. Totuși, în acel moment, i-a fost tulburător de clar că avea să moară.

„Cea mai bună comparație care mi-a venit în minte a fost cea cu Dementorii¹¹ din [seria] «Harry Potter», a afirmat el aproape șase săptămâni mai târziu, după ce a fost trezit din coma indusă medical. „Conform descrierii lui [J.K.] Rowling, sărutul unui Dementor nu doare, ci absoarbe toată viața din tine. Nu m-a durut deloc, dar ceea ce m-a copleșit a fost gândul că aveam să mor.”

Liderul opoziției ruse, pe atunci în vârstă de 44 de ani, se afla la bordul unui avion care efectua o cursă de dimineață cu destinația Moscova. Alexei Navalnii se întorcea din orașul siberian Tomsk, unde făcuse campanie electorală pentru candidații la alegerile regionale. După doar câteva minute de la decolarea avionului, a început să se simtă foarte rău.

Pe măsură ce mintea i s-a încețoșat și sentimentul puternic de teamă i-a pus stăpânire pe corp, Navalnii a rugat-o pe purtătoarea sa de cuvânt, Kira Iarmiș, aflată chiar lângă el, să-i vorbească. Când ea a început să facă lucrul acesta, Navalnii i-a văzut buzele mișcându-se, cu toate că nu înțelegea niciun cuvânt din ce spunea.

¹¹ Dementorul era o creatură întunecată, asemănătoare unei fantome, considerată a fi una dintre cele mai urâte (creaturi) din lumea vrăjitorilor lui Harry Potter. (*n. trad.*)

Pe lângă ei a trecut atunci o stewardesă care avea câteva sticle cu apă. Inițial, Navalnii a vrut să ceară ceva de băut, dar s-a răzgândit și s-a dus la toaletă să se spele pe față. A plecat purtând doar șosete în picioare, iar după ce s-a spălat a mai rămas câteva clipe în baie. Dintr-odată și-a dat seama că era mai bine să iasă din încăperea aceea înghesuită pe care o incuise cât încă mai putea face asta. Stătuse acolo vreme de aproape 20 de minute, iar la ușă se formase deja o coadă de pasageri.

„Am ieșit și am văzut o grămadă de fețe nemulțumite. Cred că am stat înăuntru vreo zece minute”, i-a povestit Navalnii jurnalistului online și creatorului de conținut pe YouTube, Iuri Dud. „Atunci mi-am dat seama că ar fi bine să cer ajutorul cuiva, pentru că nu știam dacă mă mai țineau picioarele să mă întorc la locul meu [din avion]. Spre propria-mi surprindere, am privit-o pe insoțitoarea de zbor și i-am spus: «Am fost otrăvit. O să mor.», apoi m-am întins pe jos în fața ei.”

Alexei Navalnii descria aceste evenimente la aproximativ o lună după ce a fost scos din coma indusă medical, cea mai mare parte din timp fiind petrecută la Spitalul Charité din Berlin. Și în ciuda recuperării sale dificile, care era departe de a fi completă, opozantul rus își recăpătase umorul lui caracteristic.

„Însoțitoarea de zbor m-a privit afișând un rânjet mic în colțul gurii și spunându-și probabil în sinea ei: «Ce nebun de legat!» Poate că s-a gândit că am făcut intoxicație alimentară de la sucul de roșii sau de la macaroane”, a afirmat Navalnii. „Cred că voia să-mi spună că nu ar fi avut cum să mă fi otrăvit [cu ceva] în avion, dar eu nu mai auzeam nimic. Mă întinsesem pe jos, gata să mor chiar acolo unde mă aflam.”

Într-un filmuleț postat pe internet de unul dintre pasagerii din acea cursă se auzea cum Navalnii urla în chinuri din cauza durerilor pe care le avea. Însă opozantul rus nu-și mai amintea lucrul acesta sau momentul în care avionul a aterizat de urgență, reușind astfel să-i salveze viața.

Dar descrierea a ceea ce a simțit el în acele momente s-a potrivit cu relatările celorlalți pasageri din avion, inclusiv cu cea a soției, Iulia, despre care se crede că a fost otrăvită cu aceeași substanță catalogată drept armă chimică: un inhibitor organofosforat al acetilcolinesterazei din familia Noviciokului.

„Întregul corp îți spune: «Alexei, este timpul să-ți iei rămas-bun. Mi-ai făcut ceva ce este complet incompatibil cu viața.»”

* * *

Alexei Navalnii și colegii săi, Kira Iarmiș și un manager de proiecte de la Fundația Anticorupție, Ilia Pahomov, au ajuns la Aeroportul Bogașevo din Tomsk suficient de devreme pentru a putea prinde zborul numărul 2616 al companiei S7 Airlines către Aeroportul Domodedovo din Moscova, aflat cel mai aproape de locuința lui din capitala rusă.

Alexei Navalnii, care atunci purta un tricou gri cu flori, a stat să facă poze cu admiratorii săi la linia de securitate din aeroport.

Aflat în sala de așteptare, liderul opoziției ruse s-a hotărât să meargă să cumpere niște bomboane pentru cei doi copii ai săi. Apoi, grupul format din cei trei s-a oprit la cafeneaua vieneză din aeroport, unde mai multe ceasuri indicau ora în diverse locuri din Rusia precum Tomsk, Moscova, peninsula Crimeea (pe care Rusia a invadat-o și a anexat-o în mod ilegal, în 2014, de la Ucraina) și Surgut, oraș situat în nord-vestul Siberiei, un important centru al industriei energetice.

Navalnii nu luase micul-dejun nici la hotel, nici la aeroport. Camerele de supraveghere din aeroport l-au surprins pe Pahomov când îi oferea lui Navalnii o ceașcă cu ceai negru.

În autobuzul care i-a transportat pe pasageri de la terminal până la avionul cu care urmau să zboare, un Boeing 737-800, cu detaliile sale de culoare verde-deschis aflate pe vârfurile de aripă și specifice companiei S7, Alexei Navalnii a făcut mai multe poze cu câțiva admiratori ai săi. Părea absolut în regulă. Avionul a decolat la ora 8:06.

Zburau deja de aproximativ zece minute când brusc i s-a făcut rău.

După ce Navalnii s-a întins pe jos în zona de odihnă destinată însoțitorilor de zbor și aflată la capătul aeronavei, o stewardesă a întrebat la microfon dacă printre pasageri există vreo persoană care are pregătire medicală. O femeie, de profesie asistentă medicală, și-a oferit ajutorul. De asemenea, însoțitorii de zbor le-au cerut piloților să efectueze o aterizare de urgență. La scurt timp după aceea, s-a auzit anunțul că avionul fusese deviat către orașul Omsk, unde a aterizat la 9:01, ora locală, după aproape două ore de la decolare.

În jumătatea de oră scursă între anunțul privind efectuarea unei manevre de urgență și aterizarea la Omsk, pasagerii și-l amintesc pe bărbatul din avion care suferea – majoritatea neștiind despre cine exact era vorba – cum țipa,

se plângea și vomita. Conducerea companiei aeriene S7 a afirmat că echipajul de zbor a făcut eforturi pentru a-l menține conștient pe Navalnii.

La aeroport îi aștepta deja o ambulanță, însă paramedicii care s-au urcat rapid în avion au ajuns la concluzia că situația era mult prea gravă pentru a putea fi rezolvată de ei și de aceea au solicitat o unitate mobilă de terapie intensivă. În filmulețele distribuite de site-urile locale de știri se vedea cum Pahomov stătea aproape de partea din spate a avionului în timp ce paramedicii îi administrau o perfuzie intravenoasă. Alte videoclipuri îl arătau pe Navalnii inconștient, transportat în ambulanță întins pe targă, iar pe Pahomov cum vorbea cu paramedicii, având în spate un rucsac.

Echipa lui Navalnii a suspectat imediat că acesta fusese otrăvit. Nu era prima oară când i se făcea rău din senin. De asemenea, colaboratorii lui erau conștienți de faptul că aveau să intre, cât de curând, într-un război informațional cu Kremlinul și că supraviețuirea lui Navalnii depindea, într-o anumită măsură, de capacitatea lor de a aduce la cunoștință lumii starea în care se afla liderul opoziției ruse.

Evenimentele din acea dimineață aveau să arate că echipa sa își activase complet modul de criză, lucrând de-a lungul celor cinci fusuri orare pentru a-și menține în viață liderul.

Kira Iarmiș, purtătoarea de cuvânt a lui Navalnii, a fost cea care a făcut prima declarație: „În această dimineață, Navalnii se întorcea la Moscova [venind] de la Tomsk”, a fost textul publicat de ea pe platforma X (fostă Twitter). „În timpul zborului i s-a făcut rău. Avionul a aterizat de urgență la Omsk. Alexei a fost otrăvit. Acum suntem în ambulanță și ne îndreptăm spre spital.” Într-un mesaj postat ulterior, ea și-a exprimat suspiciunile la adresa guvernului rus. „Cu un an în urmă, când Alexei se afla într-un centru special de detenție, a fost otrăvit”, a scris Kira Iarmiș. „Se pare că acum i-au făcut același lucru.”

Mai târziu, vorbind în direct la postul de radio Eho Moskvî („Ecolul Moscovei”), Iarmiș a făcut o legătură directă între viitoarele alegeri parlamentare regionale și activitatea politică a lui Alexei Navalnii în Siberia. „Acest eveniment are legătură și cu campania electorală”, a afirmat ea. „Cred că autoritățile acționează pornind de la unele dintre ideile lor despre când ar fi momentul în care este nevoie să-l neutralizeze pe Alexei.”

* * *

În acea dimineață de 20 august din anul 2020, Ivan Jdanov, directorul Fundației Anticorupție, doar ce ajunsese la Moscova după o noapte întreagă de condus de la Vilnius, unde își sărbătorise cea de-a 32-a aniversare, alături de prietenul și șeful său, Leonid Volkov, consilierul principal al lui Navalnii.

Drumul dinspre capitala Lituaniei fusese o călătorie fără probleme pentru el, soția lui și fetița lor de câțiva anișori care dormise liniștită pe bancheta din spate. Mai aveau de mers aproximativ zece minute până la locuința lor situată în nordul Moscovei, când Jdanov a început să primească mesaje urgente din Siberia.

„Am primit un mesaj [în care mi se spunea] că se află în comă și că au oprit zborul spre Minsk”, și-a amintit Jdanov. L-a contactat de îndată pe Volkov care se afla la Vilnius și i-a spus că primise niște mesaje că se întâmplase ceva, dar gravitatea situației îi era neclară. Inițial i-a transmis lui Volkov că „ar trebui să fim cu ochii pe situație și să păstrăm legătura.” Totuși, mesajele au continuat să curgă, iar Jdanov a sunat rapid la Vilnius pentru a-i spune lui Volkov: „Am nevoie de un bilet către Omsk.”

Singurul zbor din acea zi către acest oraș se efectua de pe Aeroportul Domodedovo, aflat la o distanță de aproximativ două ore de condus, adică la capătul celălalt al orașului. Jdanov s-a grăbit să ajungă cât mai repede acolo, trecând chiar pe culoarea roșie a semaforului. „Nu am mai oprit la niciun semafor”, a spus el. „Nu am mai avut nicio limită.”

Soția lui Navalnii, Iulia, se grăbea și ea să prindă aceeași cursă, deși locuia mult mai aproape de aeroport, în sudul Moscovei. Kira Iarmiș o sunase și îi spusese că zborul lor din Tomsk fusese deviat. Nu îi oferise mai multe detalii, dar mențiunea că aterizaseră de urgență fusese suficientă pentru Navalnaia încât să o facă să-și dea seama că trebuia să ia imediat avionul către Omsk. Și-a aruncat la nimereală câteva haine într-o valiză și a ieșit rapid pe ușa locuinței, fără ca măcar să-i mai trezească pe copiii și să-i anunțe că pleacă de acasă.

Iulia Navalnaia l-a rugat pe șoferul taxiului în care s-a urcat să se grăbească, spunându-i că mai avea doar două ore până ce avionul decola. În realitate făcuse niște calcule greșite, așa că se pare că mai avea la dispoziție o oră în plus. Alt aeroport, altă cafea. Iarmiș i-a trimis un alt mesaj: Alexei era în comă, conectat la aparate. „Am primit acest mesaj când mă aflam în aeroport”, i-a spus Navalnaia lui Iuri Dud. „Atunci mi-a fost clar că situația era gravă.”

Stând în cafeneaua din Aeroportul Domodedovo, Iulia i-a trimis un mesaj unei prietene și a început să plângă. Aceasta i-a răspuns rapid: „Ți-ai luat ochelarii de soare?” „Ce? De ce? Ochelari de soare la aeroport?”, își amintește Navalnaia că i-a replicat. Răspunsul primit apoi a fost: „Cumpără-ți o pereche.”

Întâmplarea făcea să aibă unii în geantă. Și i-a pus la ochi, a comandat un pahar de whisky și a continuat să plângă. Era ora 8:00.

Ivan Jdanov a reușit să ajungă la timp la aeroport. „Am prins zborul cu Iulia care era foarte agitată”, își amintește acesta. „A fost foarte bine că am călătorit cu ea pentru că era complet distrusă.”

La îmbarcare, cei doi și-au dat seama că nu vor mai putea primi vești despre starea lui Navalnii în timpul zborului către Siberia, ce dura aproximativ patru ore. Gândul de a pierde legătura cu ceilalți atât de mult timp, soțul ei aflându-se în pragul morții, era de nesuportat pentru Iulia.

„Am zburat cu Vania Jdanov”, a povestit Navalnaia. „Nu mă consider o persoană vorbăreată. Dar am aflat după ceva timp că, atunci când el a fost întrebat de călătorie, ar fi spus: «A fost bine. Iulia a vorbit fără încetare timp de patru ore.» I-am povestit despre copii, despre unul, despre celălalt, despre familia noastră și cu ce ne ocupăm timpul. Probabil că i-am destăinuit toate secretele mele. Nu l-am întrebat încă despre ce am vorbit mai exact în cele patru ore, dar cred că a auzit foarte multe.”

„Îmi era frică să fiu lăsată cu propriile gânduri chiar și pentru o secundă, așa că trebuia să discut cu cineva”, a continuat ea. „În plus, mi-a fost teamă de momentul aterizării. I-am spus lui Vania: «Este în regulă dacă te rog pe tine să citești [mesajele], iar eu doar o să mă uit la reacția ta?» Era evident că și el era agitat. A luat telefonul în mână, a derulat mesajele primite și apoi l-a lăsat jos. I-am remarcat expresia temătoare de pe chip în timp ce citea ce primise. Ba chiar [îmi amintesc că] i-am spus atunci: «Vania, dacă este foarte grav, spune-mi acum.» Îmi doream să mă adun cât eram încă în avion și să pot să cobor calmă, dar el nu voia să-mi spună nimic. Bănuiesc că se temea să-mi dea veștile în timpul zborului, intenționând să vorbim când ajungeam în aeroport, pentru că așa ar fi putut să cheme un doctor, în cazul în care aș fi avut nevoie de ajutor. «Spune-mi adevărul! Spune-mi adevărul!»”

Ivan Jdanov își amintește în mod diferit momentele acestea. În primul rând, s-a tot chinuit să prindă semnal la telefon. Apoi, după ce a reușit acest lucru, Iulia Navalnaia nu l-a crezut când el i-a spus că în tot acest timp nimic nu se schimbă.

„A fost cu adevărat greu pentru noi”, a precizat Jdanov. „Nu m-a crezut deloc când i-am spus că totul era în regulă. În timp ce încercam să mă conectez la internet, Iulia mi-a reproșat de câteva ori: «N-ai vrut să-mi spui adevărul!»”

* * *

În timp ce ambulanța se îndrepta spre Spitalul Clinic Municipal de Urgență Nr. 1 din Omsk, cu Navalnii aflat deja în comă, iar Navalnaia și Jdanov se grăbeau la rândul lor să prindă zborul de la Moscova, echipa lui Alexei, aflată încă la Tomsk, s-a pus și ea în mișcare.

La Hotelul Xander, Vladlen Los, un avocat al Fundației Anticorupție, s-a așezat ca un gardian în fața camerei 239, unde fusese cazat Navalnii. Știa că în interior se aflau încă dovezi esențiale și că autoritățile ruse nu aveau să facă vreo anchetă.

Vladlen Los luase micul-dejun la hotel împreună cu alți doi colaboratori de lungă durată ai lui Navalnii, Gheorgi Albuov și Maria Pevcih. Aceștia rămăseseră acolo pentru a finaliza un videoclip de campanie pe care Alexei îl filmase pentru a-i susține pe candidații locali ai partidului său. La masă, Albuov și-a dat seama că avionul în care se afla liderul opoziției fusese deviat către Omsk, iar la scurt timp a aflat de la Iarmiş despre tentativa de otrăvire.

Cei doi au insistat pe lângă personalul hotelului să fie lăsați să intre în camera 239, în care deocamdată nu se făcuse curățenie. Însă recepționarul i-a refuzat inițial. De asemenea, conducerea hotelului nu a fost de acord să le dea filmarea înregistrată cu numeroasele camere de supraveghere montate în incinta clădirii, inclusiv pe holul cu camera lui Navalnii, unde probabil că se vedea cine intrase și îi pusese otrava. Acele filmări au dispărut după ceva timp, fiind confiscate de poliție, deși camerele de supraveghere se pare că au fost dezactivate.

Celor trei (Los, Albuov și Pevcih) li s-a alăturat Anton Timofeiev, un fost detectiv din Tomsk care devenise avocat și lucra acum pentru sediul local al rețelei politice a lui Navalnii.

În cele din urmă, conducerea hotelului a fost de acord să-i lase pe apropiații lui Alexei Navalnii să intre în camera 239, pe care aceștia au percheziționat-o folosind mănuși de cauciuc, în timp ce filmau tot ce se întâmpla – imagini pe care le-au montat și apoi le-au încărcat pe platformele sociale și

care au apărut în documentarul¹² premiat cu Oscar despre otrăvirea opozan-
tului rus.

Printre obiectele pe care le-au găsit și le-au înlăturat cu grijă s-au numărat niște sticle cu apă „Izvorul Sfânt” – pe cel puțin una aveau să fie găsite urme de Noviciok, un agent chimic neurotoxic militar, dezvoltat în laboratoarele din Federația Rusă. Privind retrospectiv, percheziția a fost periculoasă, deoa-
rece mânușile îi protejau prea puțin de neurotoxina letală.

Cu toate acestea, s-a dovedit că cea mai mare parte a otrăvii se afla pe len-
jeria intimă a lui Navalnii.

* * *

Între timp, la Vilnius, consilierul principal al lui Alexei Navalnii, Leonid Volkov, a început să caute posibile opțiuni de evacuare medicală cu ajutorul cărora să-l poată duce pe prietenul său bolnav în Europa și cât mai departe de Rusia, unde acesta încă se afla sub controlul potențialilor săi asasini.

Echipa de „băieți buni” la care visase mereu Navalnii se angajase într-o campanie multinațională pentru a-i salva acestuia viața.

Chiar dacă medicii ruși ar fi putut să-l ajute să-și revină, lucru care deo-
camdată era incert, ei nu făceau niciun efort să afle ce – sau, mai important decât atât, *cine* – încercase să-l omoare pe Navalnii.

Posibilitatea unei evacuări medicale a fost îngreunată și mai mult de restric-
țiile de călătorie impuse de pandemia de COVID-19. Cu toate acestea, Volkov a găsit câteva spitale care ar fi putut să-l trateze pe Navalnii. Unul era la Strasbourg. Alte trei se aflau în Germania, inclusiv Spitalul Charité din Berlin, unde cu doi ani în urmă fusese internat Piotr Verzilov, unul dintre membrii fondatori ai formației Pussy Riot¹³, un grup de artiști și de activiști anti-Putin, acesta fiind la rândul său victima unei otrăviri.

¹² Documentarul „Navalnii” (despre otrăvirea celui mai proeminent lider al opoziției din Rusia și despre detenția acestuia la întoarcerea sa la Moscova, în 2021), în regia lui Daniel Roher, a câștigat în anul 2023 premiul Oscar pentru cel mai bun film documentar. (n. red.)

¹³ Pussy Riot este o formație feministă de punk-rock din Moscova. Înființată în august 2011, trupa organizează spectacole provocatoare despre viața politică din Rusia, în locuri neobișnuite, cum ar fi acoperișul unui troleibuz sau o schelă aflată la metroul moscovit. (n. trad.)

Verzilov l-a contactat în numele lui Navalnii pe Jaka Bizilj, președintele Fundației „Cinema pentru Pace”, care îl ajutase la evacuarea sa medicală în anul 2018. În plus, Volkov a luat legătura cu Boris Zimin, om de afaceri, filantrop și pilot de curse născut în Rusia, care mult timp a fost finanțatorul lui Navalnii, angajându-l pe acesta și oferindu-i un salariu pentru activitatea sa juridică. Zimin, al cărui tată, Dmitri, a fondat compania de telefonie mobilă VimpelCom, s-a numărat la rândul său printre cei care au înființat Fundația Anticorupție.

În lipsa unui zbor disponibil spre capitala Germaniei, Volkov a pornit cu mașina proprie pe ruta de aproape douăsprezece ore către Berlin, sperând că Navalnii avea să fie transportat în curând acolo cu avionul.

În Rusia, medicii personali ai lui Alexei au cerut rapid transferul acestuia într-un spital din Europa.

„Doctorii nu fac tot ce le stă în putință”, a afirmat pentru publicația *Meduza* medicul generalist și cardiologul Iaroslav Așihmin, care îl tratase pe Navalnii. „Bineînțeles că trebuie să fie transportat în Europa... Sunt foarte puține unități medicale care primesc un pacient posibil otrăvit cu un fel de toxină.”

Așihmin a subliniat faptul că tratamentul nu era singurul motiv pentru care Alexei Navalnii trebuia trimis la un spital din străinătate.

„Există și o a doua sarcină dificilă: căutarea substanței cu care ar fi putut fi otrăvit”, a spus el. „Se prea poate ca într-o astfel de situație clinicile occidentale să aibă mai multă experiență.”

La Omsk, doctorii nu au fost de acord cu transferul lui Navalnii în străinătate. De asemenea, au refuzat să o lase pe Iulia Navalnaia să-și vadă soțul, spunându-i inițial că prezentarea pașaportului său nu era o dovadă suficientă pentru a demonstra că erau căsătoriți.

În seara aceea, Navalnaia și Jdanov au ajuns la Spitalul Clinic Municipal de Urgență Nr. 1 din Omsk. Ea purta o rochie neagră, o mască de protecție având aceeași culoare și niște ochelari mari de soare. Ivan Jdanov, îmbrăcat cu o cămașă albă și un sacou gri în carouri, părea epuizat.

Cei doi au fost tratați cu ostilitate de personalul spitalului, de forțele de ordine și de ofițerii de securitate, care se adunaseră în număr surprinzător de mare, printre ei numărându-se inclusiv agenți ai poliției locale, ai poliției rutiere, reprezentanți ai Serviciului Federal de Securitate (FSB) și ai Gărzii Naționale a Rusiei.